

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาของสงฆ์ในสมัยพุทธกาล เมื่อบุคคลเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา มักได้รับการศึกษามาเป็นอย่างดีแล้วตามลัทธิศาสนาในสมัยนั้น เป็นต้นว่า เรียนจบไตรเพทหรือความรู้ ๓ อย่างตามลัทธิดั้งเดิมของพราหมณ์ ได้แก่ ฤคเวท ยชุรเวทและสามเวท ซึ่งต่อมาได้เพิ่มอาถรรพเวท อีกอย่างหนึ่ง เป็นต้น การศึกษาของสงฆ์ในสมัยพระพุทธองค์ทรงมีพระชนม์ชีพ มี ๒ ประการ คือ คันถธุระ เป็นการศึกษาพระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และวิปัสสนาธุระ ซึ่งเป็นการศึกษาพระกรรมฐานอันเป็นอุบายฝึกหัดจิตใจของคนให้สะอาดผ่องแผ้วปราศจากกิเลสทั้งมวล^๑

ครั้นเมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผร์เข้าสู่ประเทศไทย พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ตั้งแต่มยุครุ่งสุโขทัยถึงปัจจุบัน ทรงบำเพ็ญพระองค์เป็นองค์อุปถัมภ์ ทรงมีพระราชศรัทธาอย่างแรงกล้า และทรงส่งเสริมการเรียนรู้พระปริยัติธรรม บางพระองค์ทรงผนวชในบวรพุทธศาสนาและทรงเชี่ยวชาญเป็นพิเศษในภาษาบาลี เช่น พระมหาธรรมราชาลิไทยแห่งกรุงสุโขทัย และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ การที่พระมหากษัตริย์ทรงสนับสนุนให้พระภิกษุ สามเณร ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมถือได้ว่าเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบไป พระพุทธศาสนามีองค์ประกอบทางการศึกษา ๓ ประการ คือ ปริยัติ ปฏิบัติ และ ปฏิเวธ การศึกษาพระปริยัติเป็นองค์ประกอบสำคัญเพราะเป็นพื้นฐานของการศึกษาเล่าเรียนพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการเรียนทั้งภาษาบาลีและคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งเรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี และการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรมในอดีตมิได้จัดเป็นรูปโรงเรียนแต่จัดสอนกันเองภายในวัด วัดจึงเป็นศูนย์กลางของการศึกษาพระปริยัติธรรม โดยถือเป็นกิจของสงฆ์อย่างหนึ่งที่จะต้องเล่าเรียนพระธรรมวินัย คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และมีการทดสอบความรู้ว่าพระภิกษุ สามเณร มีความรู้ในพระธรรมวินัยมากน้อยเพียงใด จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้มีการออกระเบียบว่าด้วยการจัดศาสนศึกษา และระเบียบนี้ได้มีการปรับปรุงหลายครั้ง โดยปัจจุบันใช้ระเบียบฉบับปี พ.ศ. ๒๕๔๔ อาจกล่าวได้ว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร ตั้งแต่ยุคกรุงสุโขทัยจนถึงรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการศึกษาในระบบโรงเรียนอาศัยวัดเป็นสถานศึกษา มีเจ้าอาวาสหรือพระภิกษุเป็นผู้สอน และเด็ก ๆ ก็ได้อาศัยวัดเพื่อการเรียนเขียนอ่าน ดังนั้น วัดจึงเป็นศูนย์รวมของ

^๑กรมการศาสนา, คู่มือการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๒.

การสร้างภูมิปัญญาในสมัยนั้นให้แก่เหล่ากุลบุตร สมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งราชวงศ์จักรีบ้านเมืองเข้าสู่ยุคแห่งการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่อันเนื่องมาจากอิทธิพลของชาติตะวันตก พระองค์จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นที่วัดมหรณพาราม เพื่อให้การศึกษาแก่กุลบุตรกุลธิดา ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการแบ่งแยกการศึกษาระหว่างราษฎรกับสงฆ์ และเป็นยุคเริ่มต้นของการศึกษาในระบบโรงเรียน ในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม ของพระภิกษุและสามเณร ได้โปรดให้ย้ายที่ราชบัณฑิตบอกพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุ สามเณร จากในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ออกมาจัดตั้งเป็นสถาบันการศึกษาระดับวิทยาลัยของสงฆ์ขึ้นที่วัดมหาธาตุ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ ขนานนามว่า “มหาธาตุวิทยาลัย” และปี พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสถานที่เล่าเรียนของสงฆ์ธรรมยุติกนิกายที่วัดบวรนิเวศวิหารพระราชทานนามว่า “มหามกุฏราชวิทยาลัย” พอถึง พ.ศ. ๒๔๓๙ พระองค์ได้ทรงเปลี่ยนนามมหาธาตุวิทยาลัยเป็น “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”^๒ รัชกาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๖ ซึ่งมีผลทำให้การศึกษาของราษฎรแยกจากการศึกษาของคณะสงฆ์โดยสิ้นเชิง^๓ สำหรับการศึกษาพระปริยัติธรรมนั้นในระยะแรกเน้นการศึกษาภาษาบาลี เมื่อแปลภาษาบาลีได้ และได้ชื่อว่าสอบไล่ได้เป็น “บาลีเรียน” ด้วย ในสมัยอยุธยาแบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ แปลพระสูตรได้เป็น “บาลีเรียนตรี” แปลพระวินัยได้เป็น “บาลีเรียนโท” แปลพระสูตร พระวินัย และพระปรมัตถ์ได้เป็น “บาลีเรียนเอก” โดยนักเรียนต้องแปลสูตรต่าง ๆ ตามที่คณะกรรมการกำหนดขึ้นได้ สำหรับหลักสูตรนั้นแต่เดิมก็ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลีจารึกลงในใบลานด้วยอักษรขอม มาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้จัดขึ้นใหม่จากเดิม ๓ ชั้น เป็น ๙ ชั้น และมีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรใหม่คล้ายกับที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้^๔

สมัยรัชกาลที่ ๖ การศึกษาพระปริยัติธรรมสำหรับพระสงฆ์ ได้มีการวิวัฒนาการขึ้นอีกอย่างหนึ่งคือการเริ่มการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมควบคู่กับการศึกษาฝ่ายเปรียญ มูลเหตุในการจัดให้มีการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมนี้ เนื่องจากทางราชการได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๘) เกณฑ์ชายฉกรรจ์เข้ารับราชการทหาร เพื่อป้องกันประเทศชาติ บรรดาชายที่มีอายุสมควรที่จะเข้ารับราชการได้ ก็ให้มีโอกาสที่จะได้มีส่วนช่วยป้องกันรักษาพระราชอาณาเขตทั่วหน้ากัน ในพระราชบัญญัตินั้นมียกเว้นเฉพาะพระภิกษุทั่วไปไม่ต้องถูกเกณฑ์เข้าเป็นทหาร สำหรับสามเณรเว้นโดยเอกเทศเฉพาะแต่สามเณรผู้ธรรม เพื่อให้โอกาสแก่บรรดาชายหนุ่มที่มีนิสัยและปรารถนาจะเล่าเรียนพระปริยัติธรรม ได้อยู่ศึกษาเล่าเรียนได้ชั่วเวลาที่ศึกษาอยู่ในเพศบรรพชิต แต่ในขณะนั้น การที่จะยกเว้นราชการแก่ผู้ที่มุ่งในการศึกษาพระธรรมวินัยอันชื่อว่า

^๒ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕ - ๒๕๐๗, (กรุงเทพมหานคร : ศุภสภา, ๒๕๐๗), หน้า ๕๓.

^๓ กรมการศาสนา, กองแผนงาน, การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๒๖), หน้า ๗.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

“สามเณรรู้ธรรม” นั้นยังไม่มีขีดค้นว่ามีความรู้เพียงใดจึงจะชื่อว่าสามเณรรู้ธรรมทางฝ่ายบ้านเมืองจึงได้ขออาราธนาพระเถรานุเถระหรือกำหนดองค์ความรู้ของสามเณรรู้ธรรม ให้เพื่อเป็นแนวปฏิบัติ เรื่องนี้เองเป็นแนวคิดของการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในเวลาต่อมา

ในปัจจุบันการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ และพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการศึกษาพระพุทธศาสนา พ.ศ.๒๕๒๗ พระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการศึกษาพระพุทธศาสนา (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๔๐ พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ และกฎ ระเบียบ คำสั่งและข้อบังคับของมหาเถรสมาคม คณะสงฆ์ กระทรวงศึกษาธิการและกรมการศาสนา โดยมีมหาเถรสมาคมองค์กรสูงสุดของคณะสงฆ์ สภาการศึกษาของคณะสงฆ์ คณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์ คณะกรรมการจัดทำ แผนพัฒนาการศาสนา ระยะที่ ๘ (๒๕๔๐-๒๕๔๔) พ.ศ. ๒๕๔๐ คณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ของมหาเถรสมาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ แม่กองบาลีสนามหลวง แม่กองธรรมสนามหลวง เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาสเป็นผู้รับผิดชอบในการบริหารตามลำดับ ในปัจจุบันการศึกษาที่คณะสงฆ์จัดให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษามี ๔ ประเภท คือ ๑. การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี (ระดับมัธยมศึกษา - อุดมศึกษา) ๒. การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม (ระดับประถมศึกษา) ๓. การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา (ระดับมัธยมศึกษา) ๔. การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ (ระดับอุดมศึกษา)

ระบบการบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ไม่ชัดเจนเท่าที่ควร ถึงแม้ว่าจะมีสภาการศึกษาของคณะสงฆ์และองค์กรอื่นๆ ที่คณะสงฆ์ตั้งขึ้นมา เช่น กองธรรมสนามหลวง เป็นต้น พร้อมทั้งเจ้าคณะพระสังฆาธิการทุกระดับที่คอยควบคุม และส่งเสริมการศึกษาของสงฆ์โดยตรง ก็ตามแต่ก็ไม่มีบทบาทเท่าที่ควร ดังจะเห็นได้จากประชุมสัมมนาเจ้าคณะภาคทั่วประเทศ เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๘ ได้สรุปปัญหาและอุปสรรคทางการศาสนศึกษาไว้ว่าการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม - บาลี ทั่วทุกภาคประสบปัญหาต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ (๑) จำนวนนักเรียนมีแนวโน้มลดลง บางแห่งแทบจะหาผู้เรียนไม่ได้ เพราะผู้บวชน้อยลงหรือพระภิกษุสามเณรส่วนใหญ่มุ่งสนใจเรียนทางโลกประกอบกับทั้งครูและนักเรียนมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการศึกษาระดับมัธยมศึกษา-บาลี เพราะไม่เห็นความสำคัญในการนำไปใช้ประโยชน์หลังลาสิกขา (๒) การจัดการศึกษาไม่เป็นระบบ หลักสูตร วิธีการเรียนการสอนและวัดผลไม่เหมาะสมกับยุคสมัย มุ่งเฉพาะพระภิกษุสามเณรโดยละเลยเยาวชนและพุทธศาสนิกชนทั่วไป (๓) การขาดครูสอนประกอบกับครูสอนพระปริยัติธรรมไม่มีตำแหน่งทางการปกครองและไม่ได้รับการพิจารณาตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์เท่าที่ควร รวมทั้งได้ค่าตอบแทนไม่เหมาะสมและขาดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (๔) ขาดอุปกรณ์การเรียนการสอน (๕) ขาดแคลนงบประมาณการจัดการศึกษา

รวมทั้งขาดความพร้อมในการจัดตั้งกองทุนการศึกษา (๖) การวัดผลสอบธรรมศึกษาแบบอัตนัย ไม่เหมาะสมกับเด็กควรเปลี่ยนแปลงเป็นปรนัย^๕

นอกจากนี้ พระราชวรมุนี^๖ ได้กล่าวถึงปัญหาและข้อควรคำนึงเกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์พอสรุปได้ว่า ปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ เริ่มจากการที่รัฐได้จัดระบบการศึกษาใหม่โดยแยกออกไปจากวัด (สมัยรัชกาลที่ ๖ เป็นต้นมา) แต่แล้วรัฐก็ไม่สามารถจัดการศึกษาได้อย่างทั่วถึง ทำให้ชาวชนบทบางส่วนอาศัยประเพณีบวชเรียน เป็นทางผ่านเพื่อโอกาสในการศึกษา และเมื่อรัฐแยกการศึกษาออกจากวัดแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับรัฐได้เหินห่างกันมากยิ่งขึ้น รัฐไม่เข้ามาดูแลในการจัดการศึกษาของสงฆ์ แต่ปล่อยให้สงฆ์จัดการกันเอง พร้อมกันนี้ได้สรุปสภาพและสาเหตุบางอย่างของปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ไว้ ดังนี้ (๑) ด้านระบบการศึกษา มีหลายระบบแต่ขาดความเป็นเอกภาพและไม่สัมพันธ์กัน (๒) จัดการศึกษา ด้านการบริหาร คณะสงฆ์รับผิดชอบเฉพาะการจัดสอบหรือวัดผลไม่รับผิดชอบในการจัดการศึกษา เน้นการศึกษาแนวตั้ง คือการสอบผ่านชั้นการศึกษาสู่ระดับสูงตามลำดับ การจัดการศึกษาในท้องถิ่นต่างๆ ไม่ใช้วิธีรวมทุนรวมกำลัง ต่างฝ่ายต่างทำผลคือการศึกษาพระปริยัติธรรมไม่แพร่หลายและพระภิกษุสามเณรในชนบท ที่ต้องการเล่าเรียนต่างหลังไหลเข้าสู่เมืองใหญ่และกรุงเทพมหานคร (๓) ด้านผู้เรียน ผู้เรียนเกิดความขัดแย้งในด้านความต้องการ เพราะการศึกษาที่คณะสงฆ์จัดให้ไม่สนองความต้องการของผู้เรียน(พระภิกษุสามเณร) และการเรียนพระปริยัติธรรมไม่มีการแบ่งแยกผู้เรียนตามพื้นฐานการศึกษา อายุและประสบการณ์ (๔) ด้านคุณภาพและสัมฤทธิ์ผล การศึกษาพระปริยัติธรรมมีคุณค่า ความหมายและความสำคัญต่อสังคมและชีวิตของคนสมัยปัจจุบันน้อยลงตามลำดับ และมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์ว่าการศึกษาพระปริยัติธรรมไม่เพียงพอที่จะสร้างพระภิกษุสามเณรให้เป็นศาสนทายาทที่ดีได้ แต่ในขณะเดียวกันการจัดการศึกษาอื่น ๆ นอกจากพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและแผนกบาลีก็ถูกมองว่าผลิตพระภิกษุสามเณรเพื่อให้ลาสิกขา (๕) ด้านนโยบายและขอบเขตของการบริการศาสนศึกษา ขอบเขตคับแคบลงคือเน้นให้การศึกษาเฉพาะบุคคลที่อยู่ในวงในของพระพุทธศาสนาเท่านั้น ละเลยคนที่บวชระยะสั้นและศิษย์วัด (๖) ด้านที่เกี่ยวข้องกับรัฐ รัฐไม่สามารถจัดการศึกษาให้ทั่วถึงตามเป้าหมายและไม่สามารถแก้ไขปัญหาความไม่เสมอภาคทางการศึกษาได้ และแยกการศึกษาออกไปจัดเอง ทำให้ความเหินห่างระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์มีมากขึ้น (๗) ด้านประชาสัมพันธ์กับประชาชน ในปัจจุบันมองกันเพียงว่า การดำรงศาสนาคือการก่อสร้างเสนาสนะถาวรวัตถุเป็นสำคัญ ควรหันมาสนับสนุนการศึกษาของพระภิกษุสามเณรให้สมดุลกันหรือมากกว่า นอกจากปัญหาเหล่านี้แล้ว พระราชวรมุนี ยังได้ให้ข้อ

^๕ กรมการศาสนา, กองแผนงาน, สรุปการประชุมสัมมนาเจ้าคณะภาคทั่วประเทศ ประจำปี ๒๕๓๘, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๒๙), หน้า ๙.

^๖ พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๒๕-๒๗.

ควรคำนึงในการวางแผนการศึกษาของคณะสงฆ์ไว้ ดังนี้ (๑) จัดระบบการศึกษาสายต่างๆ ทั้งของวัด และของคณะสงฆ์เท่าที่มีอยู่ ให้ประสานสอดคล้องและรวมเข้าเป็นระบบใหญ่อันเดียวกัน (๒) จัดให้มีการศึกษาขั้นพื้นฐานขึ้นระดับหนึ่ง เป็นการศึกษาภาคบังคับสำหรับพระภิกษุสามเณรทุกรูป (๓) ต้องยอมรับและคำนึงถึงความเป็นจริงอย่างหนึ่ง เกี่ยวกับสภาพปัจจุบันในการศึกษาของคณะสงฆ์คือการขาดกำลังคน และการลาสิกขาของพระภิกษุสามเณร (๔) ต้องคำนึงถึงศาสนศึกษาในฐานะเป็นเครื่องมือเสริมสร้างความเป็นผู้นำในชนบท และ (๕) ต้องจัดให้ผู้ที่บวชเรียนตามประเพณีได้รับการศึกษาอบรมอย่างเหมาะสม

โดยเฉพาะในส่วนภูมิภาคการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทุกด้านรวมทั้งการศึกษาด้วยก็ฝากความหวังไว้กับเจ้าคณะต่างๆ แต่แท้จริงแล้วการดำเนินการโรงเรียนพระปริยัติธรรมเป็นอำนาจหน้าที่และการรับผิดชอบของเจ้าอาวาสโดยตรง ฉะนั้น การดำเนินการทุกด้านจึงเป็นความรู้ความสามารถและบารมีของเจ้าอาวาสวัดนั้นๆ เป็นสำคัญ ในส่วนของการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ ซึ่งประกอบด้วยจังหวัดกรุงเทพมหานคร จังหวัดปทุมธานี จังหวัดนนทบุรี และสมุทรปราการ ก็ประสบปัญหาต่างๆ คล้ายๆ กัน ซึ่งได้สรุปปัญหาและอุปสรรคทางด้านการจัดการศาสนศึกษาทั้งแผนกธรรมและบาลี คือ (๑) จำนวนผู้บรรพชาอุปสมบทโดยทั่วไปมีจำนวนลดน้อยลง และมีระยะเวลาบวชที่สั้นลงด้วย (๒) พระภิกษุสามเณรส่วนใหญ่สนใจเรียนทางโลก (๓) ขาดบุคลากรทั้งครูและนักเรียน รวมทั้งขาดงบประมาณในการดำเนินการ (๔) ทั้งครูและนักเรียนมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลีกล่าวคือ ไม่เห็นความสำคัญของการศึกษารวมทั้งเห็นว่่นำไปใช้ประโยชน์หลังจากลาสิกขาได้น้อย^๗ นอกจากนี้ปัญหาดังกล่าวแล้วยังจะพบปัญหาโดยเฉพาะทางด้านบุคลากรในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ กล่าวคือ ผู้บริหารยังขาดความรู้ความเข้าใจในหลักการบริหารการศึกษา ไม่มีการวางแผน ไม่มีการวินิจฉัยสั่งการและการติดตามประเมินผล ครูสอนพระปริยัติธรรมขาดทักษะในการสอน การผลิตและการใช้สื่อ ในด้านการบริหารงานธุรการและการเงินไม่มีระบบเกิดความล่าช้า ไม่มีการจัดเก็บข้อมูลอีกทั้งงบประมาณที่ได้รับไม่เพียงพอต่อการดำเนินงาน หลักสูตรไม่มีการพัฒนา มีการปรับปรุงวิธีการเรียนการสอน วิธีวัดผลประเมินผลน้อยมาก และที่สำคัญที่สุดที่เห็นว่าเป็นที่มาของปัญหาทั้งหลาย คือ การขาดแคลนบุคลากรเพื่อดำเนินการจัดการศึกษา

สำหรับสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ นั้นประสบปัญหาหลายประการ เช่น ผู้บริหารระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล และวัดที่มีคุณสมบัติเหมาะสมหายาก ที่มีอยู่ส่วนใหญ่จะขาดความรู้ ความเข้าใจ ในหลักการบริหารการศึกษา ไม่มีการวางแผน ไม่มีการวินิจฉัยสั่งการ การติดตามประเมินผล เป็นต้น ครูผู้สอนไม่เพียงพอ และขาด

^๗ กรมการศาสนา, กองแผนงาน, สรุปการประชุมสัมมนาเจ้าคณะภาคทั่วประเทศ ประจำปี ๒๕๓๘, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท, ๒๕๓๙), หน้า ๑.

ความรู้ และทักษะในการสอน การผลิตสื่อ การใช้สื่อและการวัดผล ประเมินผล การบริหารงานธุรการ และการเงินไม่มีระบบและเกิดความล่าช้า ไม่มีการจัดเก็บข้อมูล งบประมาณที่ได้รับไม่เพียงพอต่อการดำเนินงาน และไม่มีการพัฒนาหลักสูตร ปรับปรุงวิธีการเรียนการสอนและการวัดผล เป็นต้น จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น เป็นเหตุผลให้เกิดแนวคิดว่าการที่จะแก้ไขปัญหาก็ให้ถูกจุด เป็นประโยชน์ ประหยัดและเป็นไปได้ น่าจะเริ่มที่ปัญหาด้านประสิทธิภาพภาวะผู้นำของผู้บริหารเป็นลำดับแรก เพราะผู้บริหารยังขาดความรู้ความสามารถในการบริหารสำนักเรียน การบริหารของผู้บริหารถือว่ามีความจำเป็นและสำคัญยิ่งคงเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าปัญหาทั้งหลายเกิดจากคน เมื่อจะแก้ไขปัญหาก็จะต้องแก้ไขที่คน ถ้าทำอย่างนี้ได้ปัญหาด้านอื่นๆ ของโรงเรียนก็จะได้รับการแก้ไขไปโดยปริยายด้วย จากปัญหาและเหตุผลดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเฉพาะเจาะจง บริหารจัดการสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ ตามความคิดเห็นของเจ้าสำนักเรียน ครูใหญ่ และครูผู้สอน ทั้งนี้เพื่อวิเคราะห์และศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการบริหารจัดการสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องการทราบแนวทางการพัฒนาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการบริหารจัดการสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ ทั้ง ๔ ด้านว่าเป็นอย่างใด เพื่อนำไปปรับปรุงผู้บริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ให้มีประสิทธิภาพต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพการบริหารจัดการสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการบริหารจัดการสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑

๑.๒.๓ เพื่อนำเสนอการพัฒนาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการบริหารจัดการสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ สภาพการบริหารจัดการสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ เป็นอย่างไร

๑.๓.๒ ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการบริหารจัดการสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ มีลักษณะอย่างไร

๑.๓.๓ การพัฒนาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการบริหารจัดการสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ ควรดำเนินการอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการบริหารจัดการสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑” ได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จในการบริหารจัดการสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ ใน ๔ ด้าน คือ ด้านการบริหาร ด้านบุคลากร ด้านการเรียนการสอน และด้านการจัดการการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร ข้อมูล และการศึกษาภาคสนาม โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการดังนี้

๑) ขั้นศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) เป็นการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา วิธีการศึกษา รวมทั้งข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา โดยแบ่งข้อมูลดังนี้

ก.แหล่งปฐมภูมิ ศึกษาจากแบบสัมภาษณ์ เจ้าสำนักเรียน อาจารย์ใหญ่ ครูสอนพระปริยัติธรรม ในสำนักเรียนพระปริยัติธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑

ข.แหล่งทุติยภูมิ ศึกษาข้อมูลจากงานวิจัย เอกสาร บทความ ตำราวิชาการ สื่อต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

๒) แบบสอบถาม (Questionnaire) โดยใช้แบบสอบถาม แบบปลายเปิด (Open-Ended Question) โดยใช้แนวทางแสดงความคิดเห็นเป็นเครื่องมือ ซึ่งผู้ตอบแบบสอบถามเป็น เจ้าสำนักเรียน อาจารย์ใหญ่ ครูสอนพระปริยัติธรรม ในสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑

๓) ขั้นประมวลผล โดยนำข้อมูลที่ได้ศึกษาจากแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ เอกสาร การวิเคราะห์และสังเคราะห์ แล้วสรุปผลการวิจัย ในรูปแบบวิทยานิพนธ์

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ เจ้าสำนักเรียน อาจารย์ใหญ่ ครูสอนพระปริยัติธรรม ในสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ จำนวน ๑,๑๐๕ รูปและคน

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

สำนักเรียนพระปริยัติธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ (กรุงเทพมหานคร, ปทุมธานี, นนทบุรี, สมุทรปราการ)

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ความสำเร็จ หมายถึง ระดับของการบรรลุถึงเป้าหมายขององค์การหรือของบุคคลตามที่เป็นจริง

ปัจจัย หมายถึง ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อความต้องการซึ่งแบ่งปัจจัยทั้งภายในและภายนอก ซึ่งมีความสำคัญเหนือการตอบสนองของแต่ละบุคคลที่มีวัตถุและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน จำนวน ๖ ปัจจัย ประกอบด้วย

ปัจจัยที่ ๑ ด้านคุณลักษณะและพฤติกรรม เป็นคุณลักษณะและพฤติกรรมของผู้บริหารทางโลก และคุณลักษณะและพฤติกรรมทางของผู้บริหารทางธรรม ที่มีความเหมาะสมในการบริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

ปัจจัยที่ ๒ ด้านคุณธรรมจริยธรรม เป็นคุณลักษณะของผู้บริหารที่มี มีคุณธรรม จริยธรรม ทั้งทางกาย วาจา ใจ ด้วยความซื่อตรงและมั่นคง มีการรับฟังและให้โอกาสผู้ใต้บังคับบัญชาให้มีส่วนร่วม และให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกับผู้ตาม ในการบริหาร สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

ปัจจัยที่ ๓ ด้านสติปัญญาและความสามารถ เป็นคุณลักษณะของผู้บริหารที่มีความรู้และทักษะ ในการกล้าตัดสินใจ คิดริเริ่มสร้างสรรค์ เป็นนักประสานสืบทศ บริหารงานแบบมีส่วนร่วม สร้างทีมงานและพัฒนาทีมงาน เสริมสร้างพลังอำนาจ มีความสามารถในการใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีเพื่อการบริหาร มีความรอบคอบ ต้องมีการสำรวจและปรับปรุงตนเองอยู่ตลอดเวลา และมีทักษะการสื่อสาร ความสามารถที่ทำให้ผู้อื่นไว้วางใจ ในการบริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

ปัจจัยที่ ๔ ด้านวิสัยทัศน์ เป็นคุณลักษณะของผู้บริหารที่มีสติปัญญาและความสามารถในการมองภาพอนาคตที่จะเกิดขึ้นในการบริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ให้มีการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความก้าวหน้าอย่างรอบคอบ รอบด้าน และมีความเป็นระบบ

ปัจจัยที่ ๕ ด้านภารกิจ เป็นคุณลักษณะของผู้บริหารที่รู้จักหน้าที่ของตนที่ต้องรับผิดชอบอย่างเคร่งครัด เอาใจใส่งานทำงานอย่างเต็มความสามารถ มีรับผิดชอบผลงานต่างๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งที่ดีและไม่ดีช่วยเหลือลูกน้องที่รับผิดชอบมีการทำงานอย่างเป็นระบบ ในการบริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

ปัจจัยที่ ๖ ด้านมนุษยสัมพันธ์ เป็นคุณลักษณะของผู้บริหารในการติดต่อประสานงานคนภายในองค์กร และภายนอกองค์กร ให้เกิดความร่วมมือและความประทับใจ ในการขับเคลื่อนการบริหารและการพัฒนาสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

การบริหารจัดการ หมายถึง การต้องทำให้งานต่างๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีด้วยการอาศัยบุคคลต่างๆ เข้าด้วยกันกระบวนการของการมุ่งสู่เป้าหมายขององค์กรจากการทำงานร่วมกัน โดยใช้บุคคลและทรัพยากรอื่นๆ หรือเป็นกระบวนการออกแบบ และรักษาสภาพแวดล้อม ที่บุคคลทำงานร่วมกันในกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วยการบริหารจัดการสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ทั้ง ๔ ด้าน คือ

๑. ด้านการบริหาร มีการบริหารที่สอดคล้องกับนโยบายที่มี มีการวางแผนในการบริหาร มีการจัดสรรงานให้ทำตามตรงตามความสามารถ มีการบูรณาการในการทำงาน มีการบริหารที่เป็นระบบ

๒. ด้านบุคลากร มีความซื่อสัตย์สุจริตในหน้าที่การงาน มีความรับผิดชอบในหน้าที่การงาน มีการวางบุคลากรให้ตรงกับงานที่ได้รับมอบหมาย มีการแบ่งงานอย่างยุติธรรมในการทำงาน ยึดถือกฎระเบียบในการปฏิบัติงาน

๓. ด้านการเรียนการสอน มีความรู้ทางการเรียนการสอน มีความรู้ตรงตามวิชาที่สอน มีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาของงานสอน มีการตัดสินใจเกี่ยวกับสถานการณ์ต่างๆ ได้ มีการสร้างสื่อประกอบการสอนช่วยในการสอน

๔. ด้านการจัดการการศึกษา มีการจัดการศึกษาทันกับยุคสมัย มีการวางแผนการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับอนาคต มีการใช้นวัตกรรมในการจัดการศึกษา เช่น เทคโนโลยีใหม่ๆ มีการจัดอบรมสัมมนาให้แก่ผู้สอน ส่งเสริมการทำงานแบบมีส่วนร่วมกับผู้เกี่ยวข้อง

ผู้บริหาร หมายถึง เจ้าอาวาส ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้บริหาร และมีอำนาจ ในการจัดการเรียนการสอนภายในสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

พระปริยัติธรรม แผนกบาลี หมายถึง ระบบการศึกษาของพระสงฆ์ ที่เน้นการศึกษาภาษาบาลีเป็นหลัก แบ่งเป็น ๓ ระดับ ๘ ชั้น คือ เปรียญตรี (ประโยค ๑-๒ - ป.ธ.๓) เปรียญโท (ประโยค ป.ธ.๔ - ป.ธ.๖) เปรียญเอก (ประโยค ป.ธ.๗ - ประโยค ป.ธ.๙)^๔

สำนักเรียน หมายถึง สำนักเรียนหรือสำนักศาสนศึกษาแผนกบาลี สำหรับศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ในเขตจังหวัดกรุงเทพมหานคร จังหวัดปทุมธานี จังหวัดนนทบุรี และจังหวัดสมุทรปราการ

การศึกษา หมายถึง กระบวนการการเรียนรู้ เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

^๔ ถวิล สมักรัฐกิจ, **คู่มือการจัดการศึกษาสงฆ์**, การศาสนา, (กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๙), หน้า ๑.

เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ หมายถึง เขตปกครองคณะสงฆ์ ในเขตจังหวัด กรุงเทพมหานคร จังหวัดปทุมธานี จังหวัดนนทบุรี และจังหวัดสมุทรปราการ

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ทำให้ทราบสภาพการบริหารจัดการสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑

๑.๗.๒ ทำให้ทราบถึงปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จการบริหารจัดการสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑

๑.๗.๓ ทำให้ทราบผลการศึกษา ปัญหา และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จการบริหารจัดการสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑